

O'ZBEKISTON MUSTAQILLIGINING ILK YILLARIDA SURXONDARYO VILOYAT MATBUOTI

Yo'ldosheva Zubayda Hamidovna,
Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
 UDK: 94(575.1).
zyuldasheva74@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0008-8258-376X>

Annotatsiya: O'zbekiston Respublikasida mustaqilligimizning dastlabki yillarida uzoq yillar mobaynida hukumat nazoratida bo'lgan OAVlari endi davlat mafkurasini emas, balki xalq manfaatini yoritishga qaratilgan mavzularni ko'tara boshlagan edi. Mustaqillikka erishish va shunga oid barcha ma'lumotlarni ommaga yetkazishda barcha viloyatlar singari Surxondaryo viloyat matbuotining ham o'рни alohidadir. Quyida ayni shu masala haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Mustaqillik, saylov, konstitutsiya, «Surxon tongi», «Zarya Surxana», «Sadoyi Surxon», «Xalq tili», «Adolat tarozisi», «Xalq posboni», «Janub vaqti», «Surxon savdogari», «Ma'naviyat gulshani», «Termiz universiteti», «Termiz oqshomi».

Аннотация: В первые годы нашей независимости в Республике Узбекистан средства массовой информации, многие годы находившиеся под контролем правительства, стали поднимать темы, направленные на освещение интересов народа, а не идеологии государства. Прессе Сурхандарьинской области, как и всех регионов, принадлежит особая роль в достижении независимости и донесении до населения всей актуальной информации. Ниже мы поговорим об этом же вопросе.

Ключевые слова: Независимость, выборы, конституция, «Surxon tongi», «Zarya Surxana», «Sadoyi Surxon», «Xalq tili», «Adolat tarozisi», «Xalq posboni», «Janub vaqti», «Surxon savdogari», «Ma'naviyat gulshani», «Termiz universiteti», «Termiz oqshomi».

Abstract: In the first years of our independence in the Republic of Uzbekistan, the mass media, which were under the control of the government for many years, began to

raise topics aimed at covering the interests of the people, not the ideology of the state. The press of Surkhondaryo region, like all regions, has a special role in achieving independence and conveying all relevant information to the public. Below we will talk about the same issue.

Key words: Independence, election, constitution, «Surxon tongi», «Zarya Surxana», «Sadoyi Surxon», «Xalq tili», «Adolat tarozisi», «Xalq posboni», «Janub vaqti», «Surxon savdogari», «Ma'naviyat gulshani», «Termiz universiteti», «Termiz oqshomi».

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ) / INTRODUCTION).

Respublikamiz mustaqilligining ilk yillaridayoq O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti haqli ravishda ta'kidlaganidek, "ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini barpo etishda respublikaning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladigan, O'zbekistonning o'tmishi, hozirgi kuni va kelgusi taraqqiyotiga to'la-to'kis mos keladigan mutlaqo yangi andoza, o'ziga xos yo'l zarur"ligi ayon bo'ldi.

Bu bosqichlarda amalga oshirilgan islohotlar, ularning sabab va oqibatlari O'zbekiston SSRning matbuotida turli kasb egalari, davlat xizmatchilari yoki mamlakat taqdiriga befarq bo'lmagan fuqarolar omonidan muhokama qilingan. Davriy jihatdan turli matbuot sahifalarida bo'lgan muhokamalarni ham bir necha bosqichlarga o'lib o'rganish maqsadga muvofiqdir. Bu bosqichlar "qayta qurish" davri bosqichlariga mos tarzda bo'lib, har bir bosqichga nisbatan bo'lgan munosabatni aniqlash, sabab va oqibatlarini tahlil qilish imkonini beradi.

Surxon vohasining turli gazetalaridagi

“Ehtiyoj va isrofgarchilik”, “Xaqgo‘ylik”, “Ko‘zbo‘yamachilar”, “Yuzakichilik”, “Talabchanlik susaygan joyda” kabi turkum maqolalarda “qayta qurish” siyosatining naqadar to‘g‘ri ekanligini asoslash, yillar davomida bu boradagi ko‘plab ishlar o‘z xoliga tashlab qo‘yilgani, xo‘jasizlik, loqaydlik kuchayib ketgani va buning oqibatida iqtisod, qishloq xo‘jaligi, sanoat og‘ir ahvolga tushib qolganini “ochiqchasiga” ko‘rsatib berishga harakat qilingan.

Shunday qilib, Sovet O‘zbekistoni gazetasining birgina ruknini davr kesimida tahlil qilish orqali mamlakatdagi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy holat qanday o‘zgarib borgani, asosiy e‘tibor qanday masalalarga qaratilganini kuzatish imkoni tug‘iladi. Mamlakatda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlar nafaqat hukumatning matbuot nashrlarida, balki adabiy-badiiy, ijtimoiy-siyosiy jurnal sahifalarida ham keng muhokama qilib borilgan.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishish va shunga oid barcha ma‘lumotlar gazeta va jurnallarda e‘lon qilinib borildi. Masalan: 1991-yilda davlatimiz mustaqilligining e‘lon qilinishi bilan respublikamizda 1918-yildan beri faoliyat yuritayotgan O‘zbekiston kommunistik partiyasi Markaziy qo‘mitasining bosh nashri hisoblangan “O‘zbekiston ovozi” gazetasining 1991-yil 1-sentyabrdagi 170-sonining birinchi betidayoq bu haqida ma‘lumotlar berilgan. Unda davlat mustaqilligi va prezident nutqi, “O‘zbekiston respublikasi mustaqilligi e‘lon qilinishi munosabati bilan amnitsiya to‘g‘risi”gi prezident farmoni ham keltirilgan. Shu davrda gazetalar ijtimoiy sohada keng yangiliklar berib borildi. Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq aholini ijtimoiy himoyalashga alohida e‘tibor qaratildi. Chunki islohotlarning boshlang‘ich paytidayoq, uning asl maqsadi sobiq ittifoq davrida moslashib qolgan boqimandalik tizimidan chiqib ketishda aholiga yordamlashish ularga qulay sharoitlar va tadbirkorlik uchun rag‘batlar ajratish edi. Dastlabki yillardanoq aholini oldindan ijtimoiy himoyalash yuzasidan zarur

chora-tadbirlar ko‘rib borildi. Shu maqsadda, miqdori muntazam o‘zgartirib turilgan ish haqi, pensiyalar, turli nafaqalar, stipendiyalar, kompensatsiya to‘lovlari tarzidagi pul to‘lovlari keng qo‘llanildi. 1991-yilda Surxondaryo viloyatida aholini tabiiy gaz bilan ta‘minlash atigi 13.6 foiz edi. 2000 yilga kelib, 55,5 foizga yetdi, ichimlik suvi bilan ta‘minlash 50 foiz atrofida bo‘lgan bo‘lsa, 2000-yilda 75,4 foizni tashkil etdi.

1991-yilda respublikamizning Surxondaryo viloyatida tez sur‘at bilan o‘sib borayotgan mehnat resurslarini ish bilan ta‘minlash asosan yangi ish joylarini ochish hisobiga amalga oshirildi. Aholini ish bilan ta‘minlash, kam daromadli va serfarzand oilalarga ijtimoiy ko‘mak ko‘rsatish davlat siyosatining ustuvor masalalardan biri bo‘ldi. Surxondaryo viloyatida ham aholining turmush tarzini yaxshilashga alohida e‘tibor berildi. Istiqloq yillarida viloyatda bu borada ham ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi.

Respublikamizda iqtisodiy islohotlarning birgina bosqichida mulkchilikning hamma shakllari teng huquqli ekanligi konstitutsion tarzda e‘tirof etildi. Teng huquqli normalar va amal qilish mexanizmlari yaratildi, eng muhimi, ilgari davlatga qarashli bo‘lgan xususiy sektorni tadbirkorlikning rivojlanishini cheklab kelgan yuridik va tashkiliy to‘siqlarning barchasi olib tashlandi. Bu hol ishlab chiqarish vositalariga egalik hissini shakllantirdi, iqtisodiy manfaatdorlikning o‘rishiga ko‘maklashdi. Iqtisodiy jihatdan erkin bo‘lgan fuqaro, haqiqiy mulkdor o‘z mol-mulkinini samarali tasarruf etishga, o‘z boyligini ko‘paytirishga, shu bilan birga, mamlakatni boyitishga qodir bo‘ldi. Birinchi bosqichda asosan savdo, aholiga maishiy xizmat ko‘rsatish, mahalliy sanoat korxonalarini xususiy va jamoa (shirkat) mulki qilib berildi. Uy-joylarni xususiylashtirish ham dastlabki qadam bo‘ldi. Natijada davlat uy-joy fondining 95 foizdan ortiqrog‘i fuqarolarning xususiy mulki bo‘lib qoldi.

Kam daromadli, mehnatga layoqatsiz va yolg‘iz keksa shaxslar, birinchi marta qurilgan yosh oilalar hamda fuqarolarning ijtimoiy himoyalangan, kam ta‘minlangan boshqa

toifalari, uy-joyga muhtojlar uchun aniq maqsadli kommunal uy-joy zaxiralari tashkil etildi. Uy-joy fondi xususiylashishi munosabati bilan kommunal xizmat ko'rsatish tizimida ham tub o'zgarishlar ro'y berdi. Bu tizim endi mahalliy boshqaruv qo'liga o'tdi. Yangi ishchi o'rinlari paydo bo'ldi. Mintaqalarning aholiga kommunal xizmat ko'rsatishdagi mustaqilligi va mas'uliyati ortdi. "1994-yil o'rtalariga kelib, ommaviy xususiylashtirish bosqichi boshlanib ketdi. Bu bosqichda ochiq turdagi aksiyadorlar jamiyatlarini yaratish, korxonalarning aksiyalarini muomalaga chiqarish hamda keng ko'lamda ko'chmas mulk va qimmatli qog'ozlar bozorlarini yaratish ishlari olib borildi.

1991-yil 31-avgust O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining e'lon qilinishi bosma nashrlar uchun erkinlik va ozodlik, milliy tiklanish va taraqqiyot davrini boshlab berdi. Bu yillarida mamlakatimizda ommaviy axborot vositalari, noshirlik va matbaa faoliyatini rivojlantirish, so'z va axborot erkinligini ta'minlash borasida 10 dan ziyod qonun va 150 dan ortiq qonunosti hujjatlari qabul qilindi. Bosma nashrlar faoliyatini demokratlashtirish va erkinlashtirish, ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish jarayonidagi ishtirokini oshirish bo'yicha alohida vazifalar ishlab chiqildi.

Bosh qomusimiz – O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida "Ommaviy axborot vositalari erkindir va qonunga muvofiq ishlaydi. Senzuraga yo'l qo'yilmaydi", – deya e'tirof etiladi. Qonunda belgilangan mazkur me'yorlar ommaviy axborot vositalarining erkinligini, qonunga muvofiq ishlashini, o'z navbatida, axborotning to'g'riligi uchun belgilangan tartibda javobgar bo'lishini nazarda tutadi. Huquqiy davlat va demokratik jamiyat qurish, fuqarolarni mamlakatning ichkarisi va tashqarisida bo'layotgan voqealardan o'z vaqtida xolisona xabardor qilish, jamoat fikrini shakllantirish gazetalarning muhim vazifalaridan biri sifatida O'zbekiston Respublikasi qonunlari, Prezident qarorlari va farmonlarida belgilandi. Mazkur jarayonlarda

davlatning milliyligi, ko'p asrlik madaniyati, an'analari, ta'lim-tarbiyaviy yo'nalishlarini saqlab qolish, targ'ib qilish chora-tadbirlari ishlab chiqildi. Mustaqillikning dastlabki yillaridan mamlakatimizdagi barcha nashrlar singari Zarafshon vohasida faoliyat ko'rsatib kelayotgan gazetalar sovet mafkurasidan voz kechib, mustaqillik g'oyalarini targ'ib eta boshladi.

Viloyat ahliga madaniy jihatdan xizmat ko'rsatish, ularning dam olish vaqtlarini maroqli va mazmunli o'tkazishda viloyat televideniyesi, gazetolari, radiosining uziga xos o'rni beqiyos darajadadir. Mustaqillik sharoitida viloyat matbuoti ham ulkan yuksalish va taraqqiyot pallasida edi. Ana shu davrda viloyatda qilinayotgan ommaviy nashrlarning yanada o'qimishli bo'lishi, dolzarb mavzularni yoritishga tashabbuskorlikni qo'llab-quvvatlash borasida ancha ishlar amalga oshirildi. Nashr qilinayotgan gazetalarning badiiy saviyasi yaxshilandi, nashr tirajlari ancha kengayib, gazetalarda ruknlar ko'plab tashkil etila boshladi. Matbuot sho'ro davridagi singari rahbariyat ko'rsatmalari va topshirisharini so'zsiz bajaradigan mute organ emas, aksincha, erkin fikr va erkin so'zni bemalol aytish mumkin bo'lgan demokratik minbar yoki to'rtinchi hokimiyat darajasiga aylandi. Mustaqillik yillari viloyat matbuotining tashkiliy jihatdan mustahkamlanib, nazariy hayotdan chiniqish davri sifatida matbuot tarixi solnomalaridan o'rin olgan. Shu davrda viloyatda nashr qilinayotgan ommaviy nashrlarning soni ham yildan-yilga oshib boran. Agar mustabid tuzum sharoitida viloyatda 1 ta markaziy gazeta (O'zbek va rus tillarida) bir nechta tuman gazetolari mavjud bo'lgan bo'lsa, istiqlol yillarida ularning soni ancha ortdi. Jumladan, ana shu davrda «Surxon tongi», «Zarya Surxana», «Sadoyi Surxon (1991), «Xalq tili» (1994), «Adolat tarozisi» (1997), «Xalq posboni» (1998), «Janub vaqti» (1999), «Surxon savdogari», «Ma'naviyat gulshani», «Termiz universiteti», «Termiz oqshomi» (2001) kabi nashrlar tashkil etildi. Viloyat matbuoti odil so'z, xolis fikrni bayon qiladigan demokratik minbarga aylana boshladi. M.Azimov,

G.Saidmalikov, A.Jumaqulov, Ch.Jumakulov, B.Yoriyev, J.Tursunov, A.Kodirovlar bu sohada munosib xizmat qildilar.

1991-yilning 29-dekabr kuni mustaqil O'zbekiston tarixida ilk bor prezident saylovi bo'lib o'tdi[1]. Bu jarayonlar markaziy nashrlar bilan birgalikda viloyat va tuman gazetalarida ham qizg'in yoritib borildi. Prezidentlikka Xalq demokratik partiyasidan Islom Karimov, "Erk" partiyasidan Muhammad Solihning nomzodlari ro'yxatga olindi[2].

Gazetalar nomzodlarning dasturlari hamda kelgusida mamlakat boshqaruvi sohasida qanday ishlarni amalga oshirishi bo'yicha targ'ibot ishlarida faollik ko'rsatishdi[3,4,5,6]. Maqolalarning ko'pchiligida Islom Karimovning nomzodi ma'qullangan. Faxriy o'qituvchi Qahhor Isoqov "Men Karimov tarafdoriman"[7] sarlavhali maqolasida Islom Karimovning iqtisod va siyosatda chuqur bilimga egaligi, o'qituvchilarning ijtimoiy himoyasi uchun ko'plab ishlarni amalga oshirgani uchun, M. Do'smatov mamlakatni mustaqillik sari yetaklagan haqiqiy yo'l boshchi ekanligi uchun unga ovoz berishlarini yozadi[8].

Matbuotda saylov jarayonlaridagi targ'ibotlar bilan birgalikda saylovchilar uchun yaratib berilayotgan sharoitlar, xorijlik ekspertlarning ushbu hodisa munosabatlari ham uchraydi.

Surxondaryo viloyatidagi mavjud vaqtli nashrlarda viloyatning eng muhim siyosiy-iqtisodiy, ma'rifiy axborotlar va ma'lumotlar beriladi. Misol uchun: "Jarqo'rg'on haqiqati" gazetasining 1991-yil 4-sentyabrdagi 69-sonining birinchi betidayoq XII chaqiriq O'zbekiston Oliy Kengashi navbatdan tashqari oltinchi sessiyasi Axboroti" berilgan. O'sha axborotda sessiya Oliy Kengashini Sh.M Yo'ldoshev ochganligini va kun tartibida:

- O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi to'g'risida;
- O'zbekiston Respublikasi davlat bayrog'i to'g'risida
- Respublika prezidenti farmonlarining va Oliy Kengash rayosatining ba'zi

hujjatlarini tasdiqlash to'g'risidagi masalalar ko'rilganligi to'g'risidagi ma'lumotlar keltirilgan.

Vohadagi gazetada nafaqat mahalliy siyosiy voqealar balki dunyodagi siyosiy voqealar ham keltirilgan, masalan, 1991-yil 17-sentyabrdagi 73-sondagi "BMT Bosh kotibi o'rnini kim egallaydi" maqolasida sobiq bosh kotib Xavier Perez de Kuelyarning lavozimidan ketganligi va uning o'rnini kim egallashi to'g'risidagi ma'lumotlar keltirilgan, shuni qo'shimcha qilish kerakki Xavier Perez de Kuelyardan keyin Bosh kotib lavozimiga Butros G'oliy kelgandir.

"Jarqo'rg'on haqiqati" gazetasining deyarli har bir sonining bosh sahifalarida doimiy ravishda respublikamizda bo'layotgan siyosiy o'zgarishlar va yangiliklar bilan boshlangan. Bunga misol qilib: "Nohiya(tuman) Kengash sessiyasi", O'zXDP nohiya konferensiyasi", "KPSS yangi dasturi loyihasi umumpartiya munozarasiga qo'yildi", "Kechagi komsomol bugunda Yoshlar ittifoqi", "Ta'sis konferensiyasi ikkinchi bosqichi", "Mahallako'm ishlamoqda" "O'zbekiston respublikasi Prezidenti qanday saylanadi" "Muhammad Solih kim?" va hokazo sarlavhali maqolalarni ko'rishimiz mumkin.

Yana misol tariqasida "Bobotog' tongi" gazetasining 1991-yil 13-noyabrdagi O'zbekiston Respublikasi prezidenti saylovi tayinlash to'g'risida" va yoki "I.A.Karimov nomzodi ma'qullanmoqda"[9] sarlavhalari bilan nomlanuvchi maqolalarda respublikadagi prezidentlik saylovlari haqidagi ma'lumotlar yoki undan keyingi son 1991-yil 3-dekabr 25-soniga e'tibor qaratadigan bo'lsak bunda mamlakatimizdagi siyosiy holat saylovlar haqidagi "O'zbekiston respublikasi Prezidenti saylovi va O'zbekiston Respublikasining referendumini o'tkazuvchi uchastka saylov komissiyalari to'g'risida"gi qonunning Uzun tumanidagi qishloqlar bo'yicha taqsimlanishi keltirilgan[10].

Yana shu sonidagi "O'zbekiston xalqlari tarixini o'rganishni rejalashtirish" deb nomlangan maqolasida sovet davrida unutilgan tarixni qayta tiklash masalasi ko'tarilgan edi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ) /

CONCLUSION). O‘zbekistonda mustaqillik yillarida ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda butun mamlakatimizda bo‘lgani kabi janubiy viloyatlarda ham moliyaviy resurslar tanqisligiga qaramasdan, davlat byudjeti xarajatlarining 50 foizi ijtimoiy rivojlanish ehtiyojlariga sarflanmoqda. Yilma-yil eng kam oylik ish haqi, stipendiya va nafaqalar miqdori belgilab qo‘yilmoqda. Kam ta‘minlangan va ko‘p bolali oilalarga muntazam ijtimoiy yordam sifatida berib boriladigan nafaqa pullari, vaqtincha ishsiz

qolganlarga ishsizlik nafaqasi ko‘rinishida moddiy yordam berish singari kam daromadli va kam ta‘minlangan aholi qatlamini moddiy qo‘llab-quvvatlashning turli vositalari hamda imkoniyatlari izlab topilmoqda va ulardan keng foydalanilmoqda.

1991-yil O‘zbekiston respublikasi mustaqil bo‘lgach, uzoq yillar mobaynida hukumat nazoratida bo‘lgan OAVlari endi davlat mafkurasini emas, balki xalq manfaatini yoritishga qaratilgan mavzularni ko‘tara boshlagan edi.

ADABIYOT VA MANBALAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Олдинда олтинчи сайлов. Ўзбекистонда президентлик сайловлари тарихига назар. <https://kun.uz/news/2021/08/29/oldinda-oltinchi-saylov-ozbekistonda-prezidentlik-saylovlari-tarixiga-nazar>.
2. Шукуров Х., Мухаммадиев Х. Мезон – ошкоралик. Зарафшон, 1991 йил, 21 декабрь.
3. Холиқов И. Фуқаролик ҳуқуқи ва бурчлари. Зарафшон, 1991 йил, 14 декабрь.
4. Йўляхшиев А. Масъулиятли дамлар. Зарафшон, 1991 йил, 27 декабрь.
5. Аҳмедов А. Овоз бериш тартиби қандай? Зарафшон, 1991 йил, 27 декабрь.
6. Йўлдошев А. Халқ билиб сайлайди. Зарафшон, 1991 йил, 27 декабрь.
7. Исоқов Қ. Мен Каримов тарафдориман // Зарафшон, 1991 йил, 18 декабрь.
8. Дўсмаматов П. Ишонч қозонган номзод // Зарафшон, 1991 йил, 20 декабрь.
9. Bobotog‘ tongi, 24-son, 1991-yil, noyabr.
10. Bobotog‘ tongi, 25-son, 1991-yil, dekabr.